

## Sagnet om Bjødlurebasen – én eldgammel mann og én frikjent morder

Det har vært stille i det siste angående Bjødlurebasen og det er nok flere som undrer seg over hva som har skjedd og hva som kommer til å skje videre. Både hodeskallen og de to andre beina som lå i monteringen ble altså levert inn for å få en datering og opplysninger rundt skjelettet. Grunnen til dette var at det var stor sjanse for at de kunne bli ødelagte og/eller stjålet. For en del år tilbake ble faktisk beina stjålet, men kom til rette igjen etter noen måneder minus noen sidebein. Det må være helt unikt i nasjonal sammenheng å ha et menneskelig liggende kjent og urørt under en stein så lenge som sagnet tilsier, over 300 år. Eller urørt og urørt, det er bare tre bein igjen av et helt menneskeskjelett på over 200 bein.

Den eldste versjonen om sagnet nevnes av Th. Haukenæs i hans bok om Kvinnherad fra 1888. Det enkleste og mest riktige er å gjengi ordrett alt hva Haukenæs skriver om Bjødlurebasen:

”Paa Gaarden Øvrehus i Mauranger gik der i lange Tider Sagn om, at en Mand efterat være dræbt blev begravet og lagt i en stor Ur i Gaardens Udmark. ”Bjødlurebasen” kaldtes han, fordi man troede, det var i ”Bjødluro”, han laa begravet. Ingen havde seet ham, undtagen ”Hinkepelo”. Uagtet de fleste derfor ikke troede paa Sagnet, var der dog adskillige, som i Mørket ”fælte” for ”Basen”, og det uagtet man ikke vilde vedgaa det. Især var han en Skræk for Gaardens Børn, idet man indbildte dem, at hvis de ikke var saa og saa snille, saa kom Bjødlurebasen over dem.

Om hvorledes det var gaaen til, at ”Basen” var bleven dræbt, fortæller Sagnet følgende:

Lars Øvrehus eiede halve Gaarden Øvrehus; han havde en eneste Datter. Tjenestedrengen var fra Gaarden Hjortaaas paa Hatlestranden. Han var en vakker livlig Gut. Datteren blev forelsket i ham. Saa ofte der gaves Anledning, var hun i Selskab med ham og havde stor Lyst i at høre paa hans mange Historier og Visestubber, hvilke som oftest endtes med en hjertelig Latter. Der opsteg snart en inderlig Kjærlighed mellem dem, og deres høieste Ønske var at forenes til Ægtepar. Datteren vidste vel godt, at Faderen slet ikke vilde lade sin rige Datter ægtevies med en fattig Tjenestedreng; men den strenge og gjerrige Lars Øvrehus havde nok selv afskaaret den rette Faderkjærlighed hos sin Datter, saa at hun ikke brød sig om Faderens Vilje i saa Henseende. Hvormeget de derfor i al Hemmelighed søgte at skjule sin Kjærlighed til hinanden, undgik den dog ikke Faderens skarpe lagttagelse. Han anede Uraad og søgte længe forgjæves efter at komme til fuld Vished om Forholdet mellem dem. Endelig udtænkte han en fiffig Plan, som han mente nok skulde løse Gaaden. Han befalede sin Dreng en Morgen at gaa du i Skoven og hugge Ved. Middagsmaden skulde han faa tilbringt sig. Selv vilde han gaa tilfjelds og lede efter nogle Bukke. Sin Hustru befalede han strengt, at hun maatte lade Datteren gaa med Middagsmaden til Drengen. Lars selv gik imidlertid ikke tilfjelds, men gik hen og gjemte sig i den tætte Olderskoven hinsides en stor Aa paa den anden side af Dalen. Derfra, mente han, skulde han nok faa udspeide de elskedes Kjærlighedsforhold til hinanden. Jo, ganske rigtigt. Da Jenten kom med maden, har formodentlig hun og Drengen paa en eller anden Maade lagt sin Kjærlighed til hinanden saapas for Dagen, at Gamlingen har faaet Vished for sin Mistanke. Efterat Jenten var gaaet hjem, fortæller Sagnet, fattede Faderen sin morderiske Plan, gik over til Drengen, slog ham i hjel og begrov ham vel. Det visse er, at Drengen ikke kom igjen om Kvelden. Alt det man søgte efter ham – Lars Øvrehus ikke mindst – var forgjæves. Tilslut mente man, at han havde gaaet bort over til ”Haringa”. Datteren paa Gaarden var nok den, der fik føle Savnet mest; men hun Stakkel maatte nok forsøge at skjule sin Sorg, saa godt hun kunde.

Som vel rimelig var, skulde nok Lars Øvrehus siden have gaaet med tunge Samvittighedsbebreidelser over sin gruelige Gjerning. Han saa sig derfor nødsaget til at gaa til Sjælesørgeren for om mulig hos ham at finde Lettelse for sine Kvaler. Denne, som paa alle Maader søgte at tilbringe sig Magt inden Kirken til sin egen Fordel, passede Anledningen til at faa den skyldbetyngede Mand til at afstaa sin Gaard i Sjælebod til Præsten; saa kunde Syndernes Forladelse desto tryggere tilsiges ham. Han skulde imidlertid faa bygsle Gaarden igjen af Præsten. Siden den Tid har flere af Øvregaardene i mange Mandsalder været Bygslegods under Præsten, indtil de for en Mandsalder siden blev kjøbte igjen for betydelige Priser. Med Drabsmanden paa Øvrehus skulde det siden ikke have gaaet videre bra; gammel blev han heller ikke. En Kveld skulde han have sagt, at han om Morgen vilde laste Ved paa et Fartøi. Da de andre herimod indvendte, at de troede, det blev stygt Veir, skulde han have svaret: "Det er Fanden det samme, hvordan Veiret blir; lastes skal der." – Om Natten døde han. Saaledes lyder Sagnet, og man antog det for et blot og bart Sagn, saa faa eller ingen troede paa Virkeligheden. Kun, som sagt, i Opdragelsens Tjeneste spøgede fremdeles "Bjødlurebasen". Men endelig for 20 Aar siden indtraf et Tilfælde, der skulde stadfæste Sagnets Sandhed. Nogle Smaabørn fra Gaarden legede nemlig en Søndag ude ved Bjødluren. Imens opdagede de noget hvidt, som de troede var en Sten, inde ved Uren. Alle syntes, den var saa mærkelig og troede, den maatte være fortræffelig at bruge til "Saltsten". De stak en Stav in i Hullet, for med den at faa grave Stenen op. Da hørte de rigtignok noget small og revnede, men agtede ikke videre derpaa. Børnene løb saa hjemover med sin formentlige Sten paa en Stav under Jubel og Sang. Men da de saa underveis traf en ældre Kone, kunde hun fortælle, at det var Hovedskallen af et Menneske, de bar paa. Da blev Børnene meget rædde, kan man tro; thi nu var endelig "Basen" virkelig kommen. Efter Samraad af flere af Gaardens Folk blev Hjerneskillen bragt tilbage til Uren og lagt paa sin forrige Plads, hvor den endnu ligger. Formodentlig ligger vel ogsaa Drengens øvrige Benrad der paa Stedet, uagtet ingen har nærmere undersøgt. "Bjødlurebasen" er altsaa funden og Sagnet virkelig stadfæstet som Sandhed."

Om Hinkepelø:

"Særleg hadde ho god Greida paa Bjødlurebasen; thi ho hadde fundet honom liggjade i ei Ur. Han hadde store Sølvknappar i Trøyo si. Daa ho vilde taka Knapparna, sa hann: "Røyv mæ inkje!"

Så langt Th. Haukenæs i 1888. Haukenæs var på besøk i Mauranger i 1885, så det kan være fra det året han er blitt fortalt sagnet. Hvem som fortalte og fra hvilken gard er ikke sikkert å si, men det står vel nedskrevet i Haukenæs egne notater. Man bør vel anta at det er Øvrehus egne gardsfolk som har fortalt dette sagnet sammen med de andre sagn og historier fra Øvrehus Haukenæs nevner. Det er flere av trekkene ved sagnet om basen som skurrer litt. For det første ville kanskje ikke en fattig dreng gå på vedaskog med sølvknapper i trøya si? Lars Hansson Øvrehus (1642-1714) hadde fem døtre, og ikke kun en eneste som sagnet sier. Lars skrifter til sjelesørgeren og får beskjed om å gi garden til presten som sjelebot, men får lov å bygsle garden videre. Det at en embetsmann og prest skal la et mord og en morder gå fri på den tiden hvor det var dødsstraff for slikt, er svært tvilsomt. Og liket lå i utmarka, men ikke så langt unna at det ikke var utmarksslåtter rett i nærheten, beiteområder og slikt. Døde dyr og mennesker lukter ikke spesielt godt, og dette måtte vel ha blitt kjent av gardens neser.

Jeg kan fortelle litt generelt om slike funn i Sunnhordland og Hardanger. Det er ikke unormalt at det ligger menneskeskjelett under hellere og steiner og i urer. Felles for disse er at de er eldgamle og at de ikke har vært begravd under jorden. Så også med Bjødlurebasen.

- I Skottahola i Fusa kommune ble det rundt 1970 funnet en del menneskebein, som ingen viste noen særlig interesse for. Knyttet til Skottahola var det et sagn om at to skotter skulle ha bodd der en vinter. De plyndret gardene nattetid og tok livet av folk som gikk forbi tilholdsstedet. Beina ble etter hvert sendt inn til datering, og det viste seg at de var fra eldre jernalder (romersk jernalder 0-400 e. kr.), altså lenge før skottetida på 1600-tallet.
- I Beinhelleren i Vaksdalen i Voss går det sagn om en fredløs som skal ha hatt tilholdssted der. Både menneskebein og dyrebein skal det finnes der.
- I Tjuanotholet ved Granvinsvannet skal det også være funnet rester av menneskeskjelett etter en røverbande som hadde tilhold der. Dyrebein som er funnet der er radiologisk datert til å være 1500 år gamle, fra eldre jernalder.
- I Frøynesura i Sørfjorden skal Villurepakket ha hatt tilholdssted. Ei kone døde og ble lagt i ura. Prost Nils Hertzberg fant beinrester for et par hundre år siden og sendte ned til København.
- I Vasselhelleren i Herand i Hardanger ble det på 1940/50-tallet funnet et menneskeskjelett og det er uvisst hvor det ble av.
- I Skipshelleren i Vaksdal ble det funnet bein etter både en voksen og et barn, datert steinalder.
- I Holmefjord i Fusa ble det funnet et helt skjelett av en mann i 30-årsalderen under en heller, datert steinalder.
- I en heller på Ruskeneset i Bergen ble det funnet rester av tre voksne og et barn fra steinalder.
- I Røvarhola i Os ble det funnet en ca 25 år gammel mann, datert til 500 e.kr.

Flere andre steder rundt omkring i Hardanger er det sagn og rester etter menneskeskjelett knyttet til hellere og urer. Og går man videre oppover og nedover vestlandskysten florerer det med slike sagn og skjelett som er datert til akkurat samme periode. Det snodige med Bjødlurebasen er at det er et så sterkt og troverdig sagn, at det ikke har vært noe som helst tvil om skjelettets opphav i løpet av den tiden vi vet det har vært kjent. Ser vi derimot på andre lignende funn som er gjort i Hordaland og langs kysten av Vestlandet og Nord-Norge, så føyer Bjødlurebasen seg fint inn i samme rekke.

Anne Karin Hufthammer ved Bergen Museum sendte inn et gram av hodeskallen til radiologisk datering i Trondheim. Svaret på denne dateringen viste at Bjødlurebasen ble lagt i Bjødluro i eldre jernalder, altså rundt år 2-300 e. Kr. Det vil si at han er mellom 17- og 1800 år gammel! Kanskje det er hardt å svelge for noen, men vi kan dermed fullstendig glemme sagnet som en historisk sannhet, og heller konsentrere oss om det eneste fakta vi vet nå, nemlig at Bjødlurebasen levde på en tid hvor det ikke fantes verken Øvrehus, Nerhus eller Gjerde men mest sannsynlig kun et hovedbøl. Det er en del ting rundt skjelettet som er veldig spesielt. For det første er det unikt at han har fått ligget under steinen såpass lenge uten at alt er blitt borte. For det andre har skjelettet tydeligvis aldri vært under jorda, men derimot lagt oppå bakken. Dette er også et kjent trekk ved andre skjelettfunn fra samme periode. Så hvem er egentlig Bjødlurebasen og hvorfor ligger han der? Er det en fredløs eller en tjuv

som la seg til under her og døde? Eller er det en slags begravelse med skikker og ritualer som er fullstendig ukjente for oss? Kanskje det har skjedd en ulykke med personen og han har lagt seg til der for å hvile seg, men sovnet inn under en kald vinternatt og ingen fant ham igjen? Det som er utrolig spennende og spesielt er at bare 2-300 år senere ble det begravd en stor mann og kriger på Nerhus, rundt år 550 e. Kr. med mange våpen, mye gravgods og sølv og gull. Om Bjødlurebasen er med viten og vilje begravd i Bjødluro, hva slags status har han hatt i forhold til krigeren på Nerhus? Og kan de to være i slekt?

Slike ting som dette vil vi forhåpentligvis få svar på senere, eller kanskje det er slike ting man aldri får svar på men som egger fantasien. Og kanskje det er slik sagnet er oppstått, ved at noen av gardens folk fant rester av skjelettet en gang for lenge siden og begynte å spinne en historie om en av sine gjerrige og harde forfedre som det allerede verserte en del historier om. Og de kan minnes historier om en dreng som plutselig bare forsvant uten at man visste hvordan, og på en eller annen måte koblet den forsvunne drengen og den strenge bonden sammen. Kanskje det er slik som drapsmannen i sagnet sier, at drengen faktisk gikk over til Hardanger og ble borte uten å si ifra til noen, men ettersom århundrene gikk ble bonden tillagt en grusom gjerning. I dag kan vi si at Lars Øvrehus, eller Torkjel Øvrehus og Helge Sandven som også nevnes som morderen, er frikjent for drapet og navnet er renvasket.